

NNYOCHA AKANKA DI N'ABU ONU ABIGBO MBAISE

AYOZIE, Chioma R.

Directorate of General Studies
Federal University of Technology, Owerri
E-mail: ayoziechioma2014@gmail.com,

MGBOROGWU, Andrew Chukwuemeka

Directorate of General Studies
Federal University of Technology, Owerri
E-mail: andymgborogwu@gmail.com
Na
IGBOKWE, Benedict Nkemdirim
Directorate of General Studies
Federal University of Technology, Owerri
E-mail: Uwa91969@gmail.com

Umiedeme

Abu bụ okwu gbara ọkpurukpu ndị Igbo ji egosiputa ọnodu ụwa, ọdidi obodo, ihe kpatara ihe ndị merela n'ụwa a na kwa ihe ndị ga-emenu jiri were mee maobụ ga-eji were mee. Ihe obụla mere onye Igbo, ma nke ọma ma nke ojoo nwere ụdirị okwu ndị Igbo na-ekwu banyere ya n'udị abu. Abu bara uru na ndu mmadu dika iji ya anori oge, kporie mgbe, gwoọ ọri, kuzie ihe, kowaputa nhuruwa ndị Igbo, sikwa na ya kochaa agwa ojoo dì iche ma na-eto ihe ọma n'uzo puru iche. Otutu ndị Igbo na-agu abu dika Emily na Nkwere, Theresa Onuoha n'Unubi, Rose Nzuruike n'Ihiagwa na otutu ndị ozọ na-ewere asusụ weputa nkamma n'abu jigharija okwu ka nkamma dì n'asusụ puta ihe nke pütara jhoro asusụ kwesiri ekwesi tanye n'ebe ọ dabara ka o were metuta ọgu na ndị ogentị na mmuo. Mana taa, ndị olorohuru na-agbaso usoro ndị ọcha nke na-anaghị egosiputa enyouche nke ahumihe n'asusụ nakwa nke na-anaghị eweputa mmetutaobi e bu n'uche. Ebumnuuche nchocha a bụ ka enyochaa abu Abigbo Mbaise ato bụ Chenji, Asusụ Igbo na Ozi Di Mkpa were weputasiakanka ndị ọgu gbasoro were guo abu ha. Usoro a gbasoro bụ usoro nke sovee were mee nchocha. A chọputara na ndị ọgu abu Abigbo Mbaise jiri akanka ọkachakwa atumatuokwu were jigharija okwu ka nka mma dì n'asusụ puta ihe n'abu ha. A chikotara nchocha a site n'itule Akanka dì n'abu Abigbo Mbaise ma mee ka ndị ọgu abu gbaa mbọ hụ na ha jiri ezi aka nka na-aguputa egwu ha n'ihi na ezi aka nka ga-enwerijiri ezigbo ọnodu ma ọ bughị etu a, ulo ahia ndị na-ahụ maka abu ga-ejuputa n'abu ndị na-enweghi isi na ọdu bùrụkwa adigborojā.

Okpurukpu okwu ndị a rüturu aka: Agumagu, Akanka, Abu onu, Egwu ọdinala, Egwu Abigbo

Abstract

Poetry is an emotional and elevated piece of song which the Igbo use to express the state or condition of the world, the existence and condition of communities as well as proffer the raison d'être for certain things that happened in the world and some certain things that may occur in the future. Any Igbo man has a peculiar way of expressing whatever that comes his way through song. Thus, the importance of poetry in Igbo society cannot be over-emphasized. Igbo songs are used for relaxation, recreation, teaching as well as expression of Igbo philosophy. Besides, Igbo songs are also used to expose publicly societal ills. They are also used to praise an outstanding fit of achievement. Many notable Igbo musicians like Emily from Nkwerre, Theresa Onuoha of Unubi, Rose Nzurike from Ihiagwa and a host of others use figurative language in their songs to bring out the best of their songs in such a way that it will appeal to the mind and soul of listeners of such songs. That is, their songs are emotional. However, today, the Igbo musicians have followed the trend of Western pattern that is not imaginative of the future. The aim of this research therefore is to investigate three notable Abigbo Mbaise poems – “Chenji”, “Asxsx Igbo” and “Ozi D[Mkpa” with the view of finding the style the singers adopted in rendering these songs. Survey method was used for this study. The researchers found out that poets made copious use of figurative language to bring out the best in their songs. Based on their findings, the researchers advised the modern poets/musicians to use good style in their songs/poems because a good style must follow a pattern otherwise our market will be filled with music/songs that are meaningless or copyright musics.

Keywords: Literature, Style, Oral Literature, Traditional Music, Abigbo Dance

1.1 Ndubata

A bia n'ala Igbo, e nwere otutu abu ọdinala di iche iche e jiri mara ndi Igbo nke ha ji egosiputa etu obi di ha, n'Ihiagwa e nwere abu dika “Ego nna anyi kpara o bu ego kirikiri”. Na Nkwere,e nwere “Emily nwaanyi na-ebi ego”, Unubi nwere Egedege. Abu ọdinala ndi a nwere ihe di mkpa ndi na-agu maobu na-agba ha jiri hiwe ha. Nke obula n'abu ndi a di oke mkpa n'ihi na o nwere ihe o na-arutu aka n'ala Igbo dika omume di iche iche di n'ala Igbo nakwa ikele ndi na-agbalị ihu na obodo ha na-agu ma na-akato ndi na-emebi obodo.

Nwadike, (1992:32) kowara abu ọdinala dika “abu di iche iche ndi Igbo ji ebi ndu ha. Ndi Igbo nwere abu maka onodu obula n'uwa a. O dighi onodu obula gba aka abu. Nkowa nke a na-ekwu n'ala Igbo e nweghi omenala maobu emume obula na-enweghi abu e ji egosiputa ya. Di ka n'ebe a mru nwa ohuru, e nwere abu a na-eji egosiputa na a mru nwa ohuru dika abu a bu “O nuru olu nwa bia ngwa ngwa, o bughị otu onye nwe nwa”. Abu a na-egosi na a mru nwa ohuru ebe ahu.

Ugonna (1980) dika e deputara ya n'akwukwo Dike (1989:59) kwuru na “ihe anyi ga-akpo abu abughi naanị ihe e deputara kama o bükwa okwu e dokoro kwuputa ya n'onu nkiti. O gakwara n'ihu kowakwuo abu dika okwu di n'ahiri n'ahiri maobu n'ogbara nwere ndanusoro a na-ekwe ekwe, na-agu agu maobu ekwu ekwu”. Site na nkowa a, ndi ochocha kwenyere n'ihe Ugonna kwuru, na abu bu nke nkfurunonu, nke a na-agu agu maobu nke a na-ekwu n'onu.

E nwere ụdi abu abuo nke gunyere abu onu na abu ederede nakwa ụdi ha di iche iche. E nwekwara ọkpọabụ di iche iche nakwa mbunuuche ha. Site n'abu ndị mbiarachiwa nke buterela anyị nsogbu na mmegharị anya n'ebe ụmuntorobia anyị na-eto eto no, emeela na o nweghi onye na-eleba anya n'ihe banyere abu onu otu o kwesiri, ufodukwa na-agụ egwu maobụ uri anaghị eche echiche n' egwu ha na-agụ, ma egwu ahụ o nwere ozi o na-ezi ndị ohanaeze, ma o nwere ezi akanka nke ga-eweputa nkamma di n'abu. Mana mgbe gboo, o dighị etu a, o bụ ọnodu a kpalitere isiokwu nchocha a bụ nnyocha akanka di n'abu onu Abigbo Mbaise. N'ihi nke a, ndị ọchocha ga-agbalị inyocha abu ato Abigbo bụ Chenji, Asusu Igbo na Ozi di mkpa, iji mata etu ndị ọgụ abu Abigbo Mbaise siri jiri asusu a haziri ahazi were guputa egwu ha na etu egwu ndị a si akwalite ọdịmma ndị Igbo, omenala ha nakwa akunauba.

1.2 Agumagụ Ọdinala

N'oge gboo, ndị Igbo nwere akukọ digasi iche iche banyere ụwa a anyị no n'ime ya. Chukwu kere ụwa, mmadubị n'ime ụwa nakwa ihe ndị ozọ digasị iche iche no n'ime ụwa. Udirị akukọ ndị di otu ahụ na-akowara anyị otu Chukwu siri di, ka obodo na mba siri malite, ka e siri kee mmadụ nakwa ihe kpatara mmadụ jiri bia n'ụwa. Akukọ ndị a niile bụ akukọ ndị dirila ọkputorokpụ n'ihi na o nweghi onye ga-asị na o bụ mgbe di otu a maobụ oge di otu a ka ọ malitere. Naanị ihe a maara bụ akukọ ndị ahụ bụ agumagụ ọdinala. Okafo na Ewelukwa (2012:303) kowara agumagụ ọdinala dika "otu n'ime ụdi agumagụ onu e nwere n'asusu Igbo. O bụ agumagụ a na-akokari n'onu. O sitere n'aka nna nna anyị ha wee ruo anyị aka. O bidoro n'oge gboo wee diba". Nwadike (1992:19) kwuru na agumagụ ọdinala "bụ agumagụ e deghi ede, a na-akọ ma na-agụ ya n'onu. Mmewere ya na-abukari akukọ ọdinala, nke otutu ha sitere na mgbe ọkpụ". Site na nkowa abuo a, o pütara na agumagụ ọdinala gbagidere ụkwụ n'ekere ụwa na ihe agba ochie. O na-enwe oge di iche iche e ji agụ ya dika n'abalị mgbe ọnwa na-eti. Emenanjo, Okolie, Ekwe na Maduako (1994:10) kwuru na agumagụ ọdinala bụ "echiche miri emi gbasara isiokwu ọbula nke e jiri asusu nka kowaputa. O gakwara n'ihu kwuo na o di mkpa icheta n'oge ọbula anyị tinyere "ọdinala" n'agumagụ, anyị agaghị ebu odide n'obi. Edemedi biara abia na ndụ mmadụ".

Ihe nke a na-akowa bụ na edemedi bidoro ọhụrụ na ndụ ndị Igbo, n'otu aka ahukwa ka edemedi siri bürü ọbia na ndụ agburụ niile, o büladi ndị oyibo. Agumagụ ọdinala ebe a bụ echiche digasị iche na ndụ ndị Igbo mana e deghi ha ede. Anyanele, (2012:62) a kowaala agumagụ ọdinala dika "akukọ echereche nke metutara usoro obibi ndụ, omenala, okpukperechi nakwa ọchichị nke ndị Igbo". Okodo, (2012:94) Nwekwara ụdi echiche a wee kwuo na:

Agumagụ onu bụ ihe diwara gboo, o bụ oge ọbula agburụ ọbula malitere ka ha malitere kwuwe okwu n'asusu nne jiri muo ha. O bükwa n'ime asusu ha ahụ ka agumagụ onu ha di. Agumagụ onu dika anyị maara gunyere okwu nke ndị mmadụ kwunyere echiche ha cheputara eri ogologo oge gara aga wee rute ugbu a. Ndị e cheputara n'oge gboo a mazighị ndị cheputara ha bụ agumagụ onu.

Site n'ihe odee dere gbasara agumagụ ọdinala gosiri na agumagụ ọdinala bụ akukọ mgbe ochie nke malitere dika ngho ta ha siri di banyere ụwa ha hụrụ onwe ha na ya. Akukọ ndị a bükwa ndị nke tarala ojị, ndị nke na-esi n'aka fere n'aka. Agumagụ ọdinala juputara n'ihe

omimi nke anyị si na ya were na-aghoṭa amamihe nakwa echiche bụ gem nke ndị mgbe ochie nwere.

1.3 Abu Onu

Ndị Igbo bụ ndị a maara site kemgbə gboo n'iweputa abụ n'oge ngosi dị iche iche dika ofufe, emume ọhanaeze nakwa ejije. Abụ n'agbanyeghi ụdi o bụ, bụ otu n'ime agumagu ọnụ ndị Igbo nwere n'ihi na a malitere iguputa abụ n'ọnụ tupu e dewe ya n'akwukwo. Dika Uzochukwu, (1990:37) kwuru na abụ ọbụla nwere ihe o na-ekwu maka ya. O nwere ike na-ekwu maka onye okike na ihe ndị o kere, ọnwụ na ndụ, akụ na ụba, mmehie na mgbaghara were dīri gawa". Ya bụ site na nkowa Uzochukwu nyere abụ, o gosiri na abụ bụ ihe na-akpalite mmuo ma bùrukwa enyo e ji ahụ ihe na-eme na ndụ. Ụdi abụ e ji ọnụ aguputa ka a na-akpo abụ ọdinala maobụ abụ ọnụ. Nwadike, (1992:32) kwuru si "site na mgbe gboo ndị Igbo nwere abụ dị iche iche ha ji ebi ndụ ha n'ọnodu ọbụla, ndị Igbo nwere abụ ha ji eme nke ha na-eme". Nke a pütara na abụ ndị Igbo malitere mgbe ndị Igbo malitere n'ihi na ndụ mmadu apughị izu oke ma o bùru na abụ anoghi ya n'inye aka ikwalite mmuo ndị mmadu n'ihe ha na-eme. Uzochukwu, (1982) dika e depütara ya n' Anyanele, (2012:71) mere nkenyedị abụ Igbo n'udị uri (song), mbem (chant), ngugo (recitation). Abụ Igbo gara n'ihu gunye abụ nkocha, abụ otuto, abụ akwa ariri, abụ ọrụ, abụ agha, abụ iku nwa, abụ iħunanya, abụ ifo dgz.

Nwadike, (1992; 32-33) mekwara nkenyedị abụ ọdinala n'udị a:

Uri/egwu, abụ ifo, abụ nwa, abụ mkpoku, abụ agha, abụ akwamozu, abụ akwa ariri, abụ ngoli, abụ okwu, abụ ntọaja/ofufe, abụ nziko/nkuzi, abụ ekere, ilu, agwugwa, okwuntuhi.

N'ebe a, a ga-achoputa na abụ nke Okafo na Ewelukwa, (2012:307) kporo abụ ekwerekwe dabara na nke Nwadike kporo uri maobụ egwu. Nke abụ Abigbo Mbaise so n'otu n'ime ha nakwa abụ nkocha.

1.4 Akanka

Akanka bụ amumamụ nka nke gbakwasara ụkwụ n'usoro e si ekwu okwu, usoro e si eche echiche. N'ime agumagu, odee na-egosi nka ya buru n'obi na nka bụ kpomkwem ihe na-egosi okaibe na ọkammu nke odee nwere maka ndeputa ya.

Chinagorom, (2015:13) kwuru na akanka na-eleba anya na ndịche na opuruchi dī n'edemedede maobụ agumagu, maobụ okwu e kwuru ekwu site n'ijiri ezi ọmụmụ dī n'okaasusu (linguistics characteristics), chọputasịa ihe ndị pütara ihe na ha. Ọ gakwara n'ihu kwuo na akanka bụ usoro e si amụ maobukwanụ sayensi ọmụmụ stajlị maobukwanụ nka sitere n'ezi nhazi. N'omụmụ akanka, a na-agbagidekarị ụkwụ n'ihe ndị a hụrụ anya na ihe ndị dī n'oge ya.

Nwadike, (1992:90) kowara akanka dika sayensi nke na-achoputa usoro e si ede agumagu, o bükwa ọmụmụ ihe gbasara otu e si ede ya bụ agumagu. Ọ gakwara n'ihu kwuo na o bụ usoro maobụ uzo purụ ihe nke na-egosi otu odee akwukwo gbasoro n'agumagu ya.

Uzochukwu, (1990:1) hụrụ akanka dika ihe na-agbado ụkwụ na etu e si ewere asusu weputa nkamma nke pütara iħoro asusu nka kwesiri ekwesi tinye n'ebe o dabara, ka o were metuta ọgu na mmuo.

Site na nkowa ndị a, o gosiri na akanka dika o dì n'udị agumagu o bụla, na-ejikwa asusụ egosiputa nkamma dì n'agumagu. Nke a metutara etu odee si ewere usoro utoasusu, usoro nsiekwu na usoro nsiede gosiputa mbunuuche ya gbasara edemeade maobụ agumagu ya. Akanka na-eleba anya n'usoro odee akwukwo siri dee edemeade ya, nōrō ebe ahụ gbaa ihe na-emē n'uwā n'anwụ. O na-ezere anyi ọkụ na ihe dì iche n'uzo odee abuo maobụ karịa siri weputa agumagu ha, ma ha gbasoro otu usoro ka o bụ na ha gbasoro usoro dì iche iche. Ya bụ, a ga-asi na akanka bụ nwa mgbama ihe dì iche n'etiti agumagu abuo maobụ karịa. Ya bụ akanka bụ usoro nke na-eleba anya n'ihe ọmụmụ dì n'agumagu. Mgbe o bụla a na-ekwu maka akanka odee, ihe a na-arutu aka bụ usoro odee si eleba anya, maobụ enyocha ihe e depütara edeputa. O na-enyocha asusụ e jiri dee ya, na-eleba anya otu odeakwukwo jiri dee ya, siri suọ ya, nke gunyere: akpaalaokwu, ilu, nhaokwu na atumatuokwu.

Akpaalaokwu: bụ otu n'ime atumatu agumagu nke bụ okwu amamiihe nke e ji achọ asusụ mma. Nghoṭa ya dì mfe n'ihi na site n'ihe e jiri maa atu, onye nwere ọgụgụ isi ga-aghoṭa ihe a na-ekwu.

Ilu: Ilu bụ mmanụ ndị lgbo ji eri okwu. Dika ji siri buru ezi nri, mmanụ na-enyere ya aka ka o wee too uto. O buru na mmanụ adighị na ji o gaghi agafecha ofuma na-akpiri. N'otu aka ahụ agumagu obula ilu na-anoghi agaghi ezu oke. Ilu bara uru n'ala Igbo, ya mere ndị Igbo jiri si onye a tuqoro ilu ma kowaara ya mara na ego e jiri luo nne ya furu ohia.

Nhaokwu: Nke a na-eleba anya n'usoro odee siri ḥorọ mkpurụokwu maobụ ahiriokwu. Chinagorom, (2013:45) kwuru na nhaokwu na-eleba anya na asusụ izugbe nke odee maobụ ọguabụ ji ekwuputa echiche ya. O nwekwara ike buru ụfodụ olundi maobụ olumba ya. Okwu mbite nwekwara ike bata ebe a n'usoro ndị ozọ na-abughị nke aka ya na nke o ji eme ndeputa na nguputa.

Atumatuokwu: Nke a bụ nke ode agumagu ji eme ka ndị ọgụ nwee mmasi pürü iche n'agumagu ya wee mee ka ndị ọgụ mara na o bụ ọru nka. O bụ nkaokwu ndị o na-ewebata n'asusụ iji choo ihe o na-ekwu mma. Atumatu okwu ndị a juru eju bara abara nke gunyere: nkwuma, asinilu, mburu, myiri, mmemmadu, ogharaokwu, ụkabuiju, nsinuudu, ajujunzaraonwe, nhagideokwu, ọrurugha, okwunkwutu, nkwunkwugha, mbiambia, ahaonochi dgz.

1.5 Nkenke Akukọ Banyere Mmalite Amumamụ Akanka

Dika Chinagorom, (2013:16) kwuru, n'etiti ndị Griiki na Rom, ha hütara akanka dika otu amumamụ a kporo Classical Rhetorics. Akukọ niile a koro maobụ n'etiti ndị Igbo, Ijiptu, Griiki, Rom, Chajna na ndị ozọ, ha rütuchara aka banyere nka dì iche iche mmadu meputarala. O kwuru na amumamụ akanka dika otu n'ime amumamụ sayensi malitere na senchuri nke 20. O kacha n'etiti ndị a kporo Russian Formalists na otu ozọ kporo onwe ha Prague School. O kwukwara n'afọ 1909, Charles Bally na ndeputa nke o kporo Traite de stylistique Francaise, kporo oku ka e nwee amumamụ stailistik. Udu amumamụ a biara biri ọkụ n'ala Iropu na Amerika, ma ka Agha Uwa (WWI) biri (1920) imerime ndị dika I.A. Richardo, T.S. Eliot, Roman Jacobson na Leo Spitzer bijara tinye isi na nchocha banyere ijiri asusụ a haziri nke oma nyochaa agumagu ederede.

Otu ndị ọkammata ndị a huru uru akanka bara mana e nwere ndị ihe oma na-arụ afọ bụ ndị jiri agumagu Filosofi gbagide ụkwụ ekweghi ka e tinye ihe e kwuru n'orụ. Ndi malitere stailistikis gbara ezi mbọ ka e nwee usoro ọhuru iji were hazie ederede.

Chinagorom, (2013) guputasiri ndi di otu a gbara mbo dika Ferdinand de Saussure, (1857-1913-1918) Sapir, (1921), Bloomfield, (1933) bu ndi no n'udi echiche a ndi mere ka e nweta nkwado site n'amumamụ ọkaasusu bụ lingwistiks na ihe ndi ozọ di omimi banyere asusụ, hụru uru di n'itinye mkpuruokwu dabara adaba n'ime ederede ka e ji ya gosi ndeputa bu ịgbà na odee bu ọkaibe.

N'akwukwo Chinagorom, (2013) kowaputara na Ezikeojiakụ kwuru na ụfodu na-ekwu na ọ bụ Leo-Spitzer bụ nna nke Stailistik ọhụrụ. Ebe ndi ozọ na-ekwu na ọ bụ I.A. Richards bụ onye bụ isi mmugharị a. Ha kwuru na nke a putara ihe n'akwukwo ọ kporo "Practical Criticism".

N'ihi nghọta na mwake ọhụrụ a, o tezighị aka ndi mmadụ abịazie malite ilebaanya n'udi ederede a. N'agumagu taa, ebe ọnodụ nhụrumihe ndi ụwa agbanwola, ọ bụ ihe a mere e ji nabatazie ihe a kporo taa amumamụ Stailistik dika amumamụ banyere usoro e kwesiri iji ezi asusụ dee agumagu, nke ga-egosiputa mpempe ihe ndi gosiri etu Ejije, Iduuazi na Abu ndi a di. Chinagorom, (2013:23) kwukwara na ndi malitere akanka wereziri ya dika otu mpaghara a na-amụ na lingwistiks. O bughị amumamụ a na-amụ n'onwe ya naanjị, kama ọ bụ mbo iji ọkaasusu na akanka na-akowa ihe mejuputara asusụ na etu asusụ na obodo si emekorịta. O kwukwara na ihe nke a putara bụ na, na mmalite na otuto Soshiolingwistiks na Senchuri nke 19 na 20 bụ ọgbuhorouzọ maka ụdi ilebaanya puruiche a e mere banyere ederede nke e nwere ike ikpọ na Bekee form/literary criticism.

O sikwa na ndi Stailistik dika mpaghara amumamụ hụru na nnyocha akanka na nkowa doro anya banyere ederede bụ nnqo uzo putara ihe dikwa mkpa iji wee gboo mkpa ndi di na sayensi asusụ. Ndị gunyere: nkowa, nsugharị na mgbagwojuanya na-adị n'ekwurekwu. Olileanya ha bụ na nnyocha a n'uzo ziri ezi ga-eme ka ihe ederede na agumagu ndi ozọ bürü nke ga-ewetara ndi mmadụ ezi mmasị na afọ ojuju.

Ugbu a, akanka ka a na-ewere dika otu n'ime mpaghara di mkpa n'ihe banyere amumamụ ọkaasusu bụ lingwistiks nke na-enyezi aka ime ka asusụ bürü ihe kwesiri ekwesi maka ọganihu obodo.

1.6 Ntule Akanka Uzochukwu na Emenanjo

Onye tulee usoro abu ndi a, ọ ga-ahụ na Uzochukwu, (1988) tütputara usoro abu esi enyocha abu nke bụ usoro ọdinaya na usoro ọdịdị. Uzochukwu kowara na ọdinaya ga-eleba anya na echiche na mmetuta obi, ebe ọdịdị na-eleba anya na ndoko, ndanusoro na asusụ e ji were dee abu. Na nke ya, Emenanjo, (1980) tütputara usoro inyocha abu ọbụla site n'ilekwasị anya n'ihe isii nke gunyere: onye dere ya bụ abu, usoro e jiri dee ya, isiokwu ya, echiche di n'abu, asusụ nka di n'abu na olu e jiri dee ya.

N'uche m, ndi ọkankuzi ndi a maara ihe ha riri gbasara nnyocha abu, ha kworo aka ma hie aka n'anya were weputa uzo a ga-agbaso were na-eme nnyocha. Ha abu bụ ịgbà n'ihe gbasara nnyocha agumagu na akanka. O diịri onye omennyyocha ịgbakwasị ụkwụ ma lere anya n'ihe ndi ọkankuzi ndi a dere jiri malite njem nnyocha agumagu ọbụla.

1.7 Uru Agumagu Ọdinala bara

Agumagu ọdinala na-enyere anyị aka site n'iji ya wee kuzie ọtụtụ ihe di mkpa na ndu mmadụ. Ọtụtụ akụkọ, egwuregwu na abu na-akuziri anyị ihe ndi di mma na ihe ndi di njo, ma mekwaa ka anyị kpaa oke n'ihe ojoo di iche ihe nabatakwa ihe ọma na ndu anyị. A na-eji agumagu ọdinala anorị oge. Oge egwu ọnwa ka a na-akọ akụkọ ifo nakwa egwuregwu

odinala dì iche iche. Agumagu odinala na-enye obi añuri, o na-enyekwara anyi aka imata otu mba dì iche iche si ebi ndu ha, otu ha si ahüta onwe ha, omenala ha dì iche iche. Agumagu odinala na-eweta ezi mmekorita n'etiti ndi mmadu na ibe ha, nke kacha nke bu na agumagu odinala na-enye anyi amamihe, uche dì nkø, afø ojuju na mkpalite mmuo.

Nwadike, (1993:45) kwuru na ihe e bu n'uche akuziri ümükaka agumagu odinala bu ka ha nwhee obi uto. Dika Emenanjo na ndi otu ya, (1994:11) siri kwado,

Agumagu odinala na-enye obi añuri. O dighi ka o nwere onye ga-asì na agumagu odinala na-afu ya uto. O na-atø onye ukwu na-atø onye nta uto. E kwutu okwu agumagu odinala ihu ochi na-adì onye obula, o buladì onye iwe ji.

Site na nkowa a, o na-egosi na agumagu odinala na-emetuota otutu ihe na ndu ndi Igbo dika obibi, ochichij, okpukperechi na ebimndu ha.

1.8 Egwu Abigbo Mbaise Dika Abu Onu

Mbaise bu otu n'ime obodo nke no na mpaghara ndida anyanwu Naijiria, nke no n'okpuru Imo steeti. Obodo a bu Mbaise nwere okpuru ochichij atø bu Aboh Mbaise, Ahiazu Mbaise na Ezinihitte Mbaise. Ha nwekwara obere obodo dì iche iche mejuputara ha. Mbaise nwere egwu dì iche iche ha na-agu ma na-agbakwa ya agba nke gunyere Agbachaa ekurunwa, Nkwa omuru nwa, "Alija, Edere, Egwu onu nwa Ese, Ekwirikwe mgbä, Abigbo, Nkwa udu dgz. Mana nke ndi nchöcha ga-eleba anya bu egwu Abigbo nke ndi Oke-Uvuru dì na Kansùl Aboh Mbaise, nke onye ndu ha bu Maazi Bishop.

Raymond, (2018) si na egwu Abigbo bu nnukwu egwu odinala ndi ochichij ime obodo Mbaise burukwa egwu ndi mgbe ochie bidoro na Mbaise. O si na egwu Abigbo bu osi na mbu ñürü mmaij, ya bu o nweghi onye ga-ekwu hoohaa oge o jiri malite kama ihe e nwere ike ikwu bu na o bidoro na Chokoneze nke no n'ime Ezinihitte Mbaise site n'aka nna nna ha were rute ha aka. Anyanwu, (2018) n'aka nke ya si na abu Abigbo bu abu nkocha, nke na-akocha ndi mmadu site n'udi agwa ojoo ha na-akpa. O na-eme ka ohanaeze site n'egwu ha mara ihe ma wetuo aka n'ihe ojoo dì iche iche ha na-eme wee kpawa agwa dì mma.

Patrick, (2018) kwuru na egwu ndi a ga-eji atunyere egwu Abigbo bu egwu ndi bekee kporo Afro beat, Juju, Highlife na ndi ozø. O kwukwara na egwu Abigbo puru iche n'egwu odinala ndi ozø dika egwu Agbachaa ekurunwa, Ekpe, Atilogwu nakwa Ogbongelenge. Ihe mere o jiri puo iche bu na egwu Abigbo bu egwu na-akø ka o siri diri anyi n'uwa, egwu Abigbo anaghị ezo onu. O mechikwara okwu ya site n'ikwu na egwu Abigbo bu egwu e ji olu ndi Mbaise were guo, O bukwa egwu ga-abara ndi Mbaise na ohanaeze uru n'ihi na o bu egwu na-enye mmadu ndumodø. O bu egwu na-ebute mgbanwe na ndu mmadu, mee ka mmadu hapu agwa ojoo o naara akpa.

1.9 Ihe ndi e Derela Metutara Isiokwu Kpomkwem

Ndi mmadu edeela ihe dì iche iche gbasara isiokwu abu odinala dika ebe a ga-elegara anya na nchöcha dì iche iche e merela, semina, jonal dgz.

Okodo, (2012) na nchöcha ya o kporo 'Onodu Agumagu Onu Ojadili' kowara na otu uru ojadili ritere agumagu onu bu akuko ntøala ya. O bu akuko ifo maka agwa bu Ojadili ka e ji dee ya. E wezuga nke a otutu akuko gbasara okike uwa na ihe ndi ozø so n'ihe ndi odee ji mere ndina edemedede ha. O ji usoro nke sovee mee nchöcha ya. O choputara na ndi odee

ojadili (odunke) wetara ihe ha ji dee ojadili n'agumagu onu. N'ihi nke a ka o ji kwuo na agumagu onu nwere nnukwu onodu n'ime ojadili.

Kenneth-Ohaba, (2018) n'isiokwu ya ọ kporo "Nnyocha Abụ Emily Dika Abụ Onu" kowara na ogugu na ogbugba bu otu ihe na-emejuputa agumagu Igbo dika agumagu ndị ozø n'Africa, na ọdinala ndị Igbo na-egosi na ogbugba na ogugu enweghi nkewa n'omenala ndị Igbo bu ụdị egwu a maara dika egwu umuagbogho.

Nwamkpa na Nwokoha, (2016) n'isiokwu ha kporo "Ogụ Egwu Ọdinala Onyenkuzi na Ndu: Ntule Egwu Rose Nzuruike nke otu Egwu Obiwuruotu Ndom Ihiagwa n'Imo Steeti" kowara na a na-ahụta ogụ egwu ọdinala dika onye amuma, onye nkuzi na onye nduzi mana ọ dizi mwute na imerime ndị na-agụ egwu ọdinala taa na-aguzi ihe bara ha n'onu n'ebughị ụzọ chee ma egwu ahụ o nwere uru ọ ga-abara ọhanaeze.

Anyị lemie anya n'ihe ụfodụ ndị mmadụ derela gbasara ntule na nnyocha abụ ọdinala, anyị ga-ahụ na ihe ha kara rụtụaka bu na e ji abụ ọdinala were na-ezi ọhanaeze ozi dị iche iche ma matakwa eziokwu. Mana e weputachaghị ohere akanka abụ nakwa ịmata ihe abụ nke obụla na-ekwu maka ya nke ndị nchocha choro ileba anya.

1.10 Nsekesi

N'ebi a, a ga-esekesi abụ Abigbo Mbaise dika e si kowaa na 2.3. A ga-esekesi abụ ato ndị ahụ a hoqoro dika Emenanjo, (1980) si kowaa.

1.11 Chenji

Abụ a bu "Chenji" bu ndị Oke-Uvuru nke Aboh Mbaise gurụ ya. A gurụ abụ a n'udị ndị na-ekwe uri buru ụzọ kwee, ogụ uri a guo. Abụ a nwere nkeji anụ, ndị okweuri kwere nkeji abụ ebe ogụ kwere nkeji abụ. Isiokwu abụ a bu chenji bu na ndị ọchichị nọ ugbu a kwere nkwa na ha ga-eweta chenji mana n'ikpeazu anyị ahughịzi chenji. A hụrụ nke a na nkeji nke mbụ nke nkebiti abụ a.

Ihe ha jiri bija bu chenu
Bija iwu anyị a a e e
O dighị otu mkpuru chenji
Dị ha n'aka a e

Na nkeji a, ogụ na-agba ndị ọchichị n'anwu ime ka ndị ọhanaeze mata na ndị ọchichị a bu ndị o kwere emeghi ihe ha kwere na nkwa.

Ihe gbasara echiche bu etu ogụ siri were asusụ mee ka o metu ta mmadụ na mmuọ ya n'uzo pürü iche. Echiche n'isiokwu abughị otu. A hụrụ echiche dị n'abụ a bu chenji na nkeji nke ikpeazu nke ogụ uri gurụ; nke bu:

Onyeisiala anyị chiwa anyị
Gewekwa nụ ntị anyị juo ya
Oge I bijara ichu nta vootu n'ala anyị
I kwere anyị nkwa
Iwetara anyị mgbanwe mara mma
Anyị enye gi vootu lewe anya
Si gi wetara anyị mgbanwe mara mma
Gi emenwekorị ije mee n'ukwu
A kporo ubochi gi etighị isi obodo ndị ọcha

Oguu ji obi mwute were na-agwa onyeisiala n'oge o biara ichu nta vootu. O kwere ndi obodo nkwa di otutu, O kwere ndi obodo nkwa iwetere ha chenji n'obodo. Nkowa ndi a mere ka ha nye onyeisiala vootu ha mana ugbu a, o nweghi nkwa ndi o kwere ha, ha huga. Oguu jiri atumatuokwu were choq abu ya mma nke bu otu n'ime akanka e nwere iji were nyochaa abu.

E nwere okwu mbite n'abu a bu okwu ndi a kanyere ihe n'okpuru. Na nkeji nke mbu nke ndi okweuri:

Ochichị ndi ugbu a
Abiadila m ụjọ
Ochichị dì ugbu a
Abiadila m ụjọ
Ihe ha jiri bia bu cheenu
Bia iwu anyị a e
O dighị otu mkpuru chenji

Nkeji nke abu nke onye oguu uri, a hukwara okwu mbite:

I kwere anyị nkwa
Iwetere anyị mgbanwe mara mma
Anyị enye gi vootu lewe anya
Si gi wetere anyị mgbanwe mara mma
Gi emenwekorị ije mee n'ukwu
A kporo ubochi gi etighị isi obodo ndi ọcha
Abigbo Mbaise anyị bu otu ju ajuju
Si ego chenji wọ ọgaga nị igwu
N'iji agba ugbo ugbo a a e e
O nwere onye ntị ya wọro ụka e e?

N'abu a, okwu mbite kwalitere abu a, n'ihi e wepu nke a, ntiochị dì n'abu si n'okwu mbite.

E nwere kwunkwukwa na nkeji nke mbu.
Onu erighị ego ya ma ihe bu eziokwu
Onu erighị ego ya ma ihe bu eziokwu

A hukwara kwunkwukwa ozo n'ahiri iri na ato n'ahiri iri na anị nke bu:

Ujo abiadila m o e a e
Ujo abiadila m o e a e

Nke a gosiri obi mwute ya n'abu chenji nke mere o jiri kwukwasị okwu ndi a ugoro ugoro iji gosi ajo ihe ndi ochichị na-eme nke bu ha kwee nkwa ha agaghị emezu nkwa ha kwere, nke a na-ewute ndi ha na-achi.

E lee anya, a ga-ahụ na e nwere nsetị ụdaume na nkeji nke mbu, ahiri nke iri na ato n'ahiri nke iri na anị nke oguu uri.

Ujo abiadila m o e a e
Ujo abiadila m o e a e

A hukwara ya na nkeji nke abu, ahiri nke iri na asato nke oguu uri;

Si ego chenjiwo ọ gaga n'igwu
N'iji agba ugbo ugbo a a e e

A hukwara ya na nkeji nke abu, ahiri nke iri na nke ogu uri,

O nwere onye ntị ya wọro ụka e e?

A hukwara ajuju nzaraonwe na nkeji nke mbu, ahiri nke iri na isii nke jụrụ ajuju na-enweghi osisa:

O nwere onye ntị ya woro uka e e?

1.12 Asusụ Igbo

A gurụ abụ a bụ “asusụ Igbo” n’udị ndị na-ekwe uri buru uzo kwee, ogụụ uri esochie ha azu. Abụ a nwere nkeji ise, ndị okwe uri kwere nkeji abụọ ebe ogụụ uri gurụ nkeji abụọ.

Isiokwu abụ a nọ na nkeji nke ato, ahịri nke mbụ ruo na ahịri nke ano nke ogụụ uri:

Ndị Igbo ghara
Asusụ obodo ndị ozo
Anyị were asusụ
Igbo kporo ihe

Isiokwu abụ a na-ekwu ka ndị Igbo hapụ asusụ ndị obodo ndị ozo ma ha were asusụ Igbo bụ asusụ ha kporo ihe.

Echiche e nwere n’abụ a ka a hụru na nkeji nke mbụ, ahịri nke isii ruo na ahịri nke iri nke ogụụ uri:

Ozi si n’intaneti
Ruo anyị aka
Si obere oge
Asusụ Igbo anyị
Gajenụ ịnwụ anwụ

Ogụụ uri jiri abụ ya mee ka ndị oge ntị bụ ndị Igbo mata na ọ di mkpa ka ndị Igbo na-asu asusụ ha, werekwa asusụ ha kporo ihe. Ọ chọkwara ka ọhanaeze mata n’obere oge asusụ Igbo gajenụ ibụ ihe nwụrụ anwụ ma ọ burụ na e jighị ya kporo ihe.

E nwere mmemmadụ nke nọ na nkeji nke mbụ, ahịri nke itolu na ahịri nke iri nke ogụụ uri nke kwuru:

Asusụ Igbo anyị
Gajenụ ịnwụ anwụ

Ogụụ mere asusụ Igbo ka ọ burụ mmadụ maọbụ ihe na-eku ume nke nwere ike ịnwụ anwụ oge ọbula.

A hukwara asinihu na nkeji nke mbụ, ahịri nke iri na abụọ ruo n’ahịri nke iri na ise nke ndị o kweuri nke kwuru:

Akiri kere nwa oṣa
Sị obere oge
Asusụ Igbo anyị
Gajenụ ịnwụ anwụ

Ogụụ jikwa okwu mbite nke ogụụ kporo intaneti.

A hukwara ngwakoaasusụ nke bụ Engligbo.

Ogụụ webatara ilu were chọq abụ ya mma nke bụ “ihe nke mmadụ ka ya afọ eju”. Ya bụ ọ bụ naanị ihe mmadụ nwere bụ ihe na-eju ya afọ n’ihi ihe a natara e nweghi afọ ọ na-eju.

E nwekwara nsetị myiriudaume na nkeji nke mbụ ahịri nke iri na ato nke ogụụ uri ya na nkeji nke mbụ, ahịri nke iri abụọ nke ndị okweuri. Ebe a hụru:

E jiri mara mba
Bụ asusụ ha
M m m m m m

1.13 Ozi Dị Mkpa

Ogụụ uri haziri abụ ya na nkeji na nkeji, e nwere nkeji ise nke ogụụ uri gurụ ebe ndị okwe uri kwere otu nkeji nke mere ya nkeji isii bụ ihe mejuputara abụ a bụ ozi dị mkpa.

Abụ a bụ ozi dị mkpa bụ nke isiokwu ya bụ ndị na-akwụ ụgbọala kpachara anya. Echiche abụ na-egosiputa bụ na ndị na-akwụ ụgbọala mata na onye na-akwụ ụgbọala anaghị aňụ oke mmanya, igba oke speedi adighị mma, ka ndị kwowa ụgbọala were nwayo nwayo na-agba n’ili iñwuchi ọnwụ n’uzo adighị mma. A hụru nke a na nkeji nke isii, ahịri nke mbụ ruo na ahịri nke ise nke ogụụ uri:

Ndị kwowa ụgbọala kpachara anya ha
Onye kwowa ụgbọala agbala ọnwụ ọnwụ
Oke speedi adighị mma
Igba oke a wera awara adighị mma
Ima iñwuchi n’uzo adighị mma.

Ogụụ uri jiri atumatuokwu were chọọ abụ ya mma. E nwere ụdaokwu nke a hụru na nkeji nke isii, ahịri nke anọ nke ogụụ uri:

Oke speedi adighị mma
Igba oke a wara awa adighị mma

“Awara awa” bụ ụdaokwu nke gosiri ka ndị na-akwụ ụgbọala si agba ụgbọala ha.

Ogụụ uri webatara asinilu na nkeji nke mbụ, ahịri nke anọ na ahịri nke ise nke ogụụ uri:

O nwere ozi dị mkpa
Anyị jiri bịa
Ndị road safety ekwuola
Sị ndị kwowa ụgbọala kpachara anya
Sị ndị kwowa ụgbọala agbala ọnwụ ọnwụ

Ya bụ ozi a dị mkpa si n’onụ ndị road safety were pụta ihe ma ka ndị na-akwụ ụgbọala kpachara anya mgbe obụla ha na-akwụ ụgbọala ha.

E nwere kwunkwukwa na nkeji nke ise; ahịri nke mbụ na abụ nke ogụụ uri.

Ndịkwowa ụgbọala kpachara anya ha
Onye kwowa ụgbọala agbala ọnwụ ọnwụ

A hukwara kwunkwukwa ozọ na nkeji nke mbụ, ahịri nke asaa na asatọ nke ndị okwe uri.

Agbala ọnwụ ọnwụ
Agbala ọnwụ ọnwụ

A hukwara kwunkwukwa na nkeji nke mbụ, ahịri nke ise na isii nke ogụụ uri ebe o kwuru

Agbala ọnwụ ọnwụ
Agbala ọnwụ ọnwụ

A hụru okwu mbite nke ogụụ jiri were bawanye asusụ Igbo. Okwumbite ndị a bụ:

gufu na nkeji nke abụ ahịri nke anọ nke ogụụ uri
speedi na nkeji nke ise ahịri nke ato nke ogụụ uri.

E nwekwara nsetị myiri ụdaume na nkeji nke anọ, ahịri nke anọ nke ogụụ uri

E jikwala gufu n’acha anya
M m m m m m

E nwekwara nsetị ụdaume na ngwuchcha nkeji nke anọ na ngwuchcha nkeji nke ise nke ogụụ uri

Nkeji nke ano: N'ihi inwuchu n'uzo
A dighị mma o o a a e e
Nkeji nke ise: Ndị Abigbo e e
Ndị nwemụ o o a a e e

1.14 Ihe Ndị A Choputara Site n'Abu Onu Abigbo A Hooro

Site na nchocha ndị nchocha mere, a choputara na abu onu Abigbo nō n'ogbara n'ogbara. E nwere onye ọgụuri, ndị okweuri nakwa ndị na-akuputa egwu. A choputakwara ihe ndị ụfodu na-eme na ndụ ndị mmadụ dika ileghara anya n'ihe ndị ha nwere, ikwe nkwa na-emezughị ya tumadi ndị ọchichị, ejighị ndụ ha kporo ihe, mgbe ọbula ihe na-adị ha ọsiiiso ọkachasi ndị na-akwo ụgbọala.

Ndị nchocha tinyere anya na akanka ya bụ otu ọgu si were asusụ were weputa nkamma dị n'abu ha. A choputara na ọgu abu Abigbo Mbaise jiri atumatụ okwu bụ otu n'ime ihe a na-eleba anya na akanka were choq abu ya mma, nke mere abu a ji tọ ụtọ. Ndị abu Abigbo webatakwara asusụ bekee iji wee mekwuo ihe ha na-ekwu doo anya. Ọgu nakwa ndị okweuri abu Abigbo ji olu iwe, aririo, akpomasị, obi nwute were gosiputa etu obi dị ha nakwa ihe na-eme n'obodo. Site n'ihe ndị a, a choputara na egwu Abigbo Mbaise dika abu onu Igbo, gosiri n'abu a bụ ọpuruiche na egwu ndị ọzo n'ihi ha na-akọ ka o siri diri anyị n'uwa, abu a anaghị ezo onu. O ga-abakwara ohanaeze uru n'ihi na ọ bụ abu onu maobụ egwu na-enye mmadụ ndumodụ ma na-agba ihe ojoo n'anwu.

1.15 Mmechi

Ndị Igbo bụ ndị e ji akaraaka dị iche iche were mara nke abu onu so n'otu n'ime ha. Abu onu bara uru na ndụ ndị mmadụ. Abu onu bụ ihe nō ndị Igbo n'obara nke ha na-eji anorị oge, kuzie ihe, kochaa mmadụ ma gbazikwa ndị mmadụ olu. N'agbanyeghi na e nwere ndị nwere ya bụ akaraka ma na-etinye ya n'orụ maka ọdịmmma ohanaeze nakwa mwulite obodo na asusụ ha, nke abu Abigbo so n'otu n'ime ha. Ha ji ezi akanka were guputa abu ha nke ha ji ezi ohanaeze ozi dị iche iche. Dika akanka si wee bürü ihe dị oke mkpa n'agumagu n'ihi na e ji ezi asusụ na-eme ka agumagu ọbula tozuo etozuo. N'ihi ya ọ dikwa mkpa ka ndị mmadụ, ndị obodo na ndị na-aguputa egwu, gbaa ezigbo mbọ mee ka ihe a turu anya n'abu ma e nyochawa ya zuo oke n'abu ha na-aguputa ka ọ ga-abu ka e wee nwee ihe mmata a ga-esi n'abu ha a muta.

Edensibia

Anyanele, U.S. (2012). *Fundamentals of Igbo Studies For L₂ Learners*. Enugu: Paschal Communication

Anyanwu, K. (2018). Ajuju onu Maka Abigbo Mbaise.

Chinagorom, L.C. (2013). *Uru Ezi Akanka N'Agumagu Igbo Ugbu a. (contemporary Igbo stylistics)*. Owerri: I.O. Publishers.

Dike, G.A. (1989). *Nghota Mmwere Agumagu*. Onitsha: Kawuriz & Manilas Publishers.

Emananjo, E.N., Okolie, O., Ekwe, U. & Maduakọ, N. (1994). *Igbo Maka Siniṣe Sekondiri*. Ibadan: University press.

- Emenanjo, E.N. (1980). *Utara Nti*. Lagos: Longman.
- Kenneth-Ozagwa, A.A. (2018). Nnyocha Abu Emily Dika Abu Onu Igbo. *Achara Jonalu Nkwalite Ezumezu Ikemba Ojukwu Owere Asusu Igbo*. Ogige Nkwalite Asusu Igbo na Ogige Amumamụ Asusu Igbo Mahadum Imo Steeti Owere. 1. 58-68.
- Mbah, B.M. & Mbah, E.E. (2014). *Atumatu Amumamụ Asusu*. Enugu: University of Nigeria Press.
- Ndiokwe, T. (2018). Ajuju onu Maka Abigbo Mbaise.
- Nwadike, I.U. (1992). *Ntoala Agumagu*. Nsukka: Ifunanya Publishers Nigeria.
- Nwamkpa, S.O.; Nwokocha, D.C. (2016). “Ogu Egwu Odinala Onyenkuzi na Nduzi: ntule Egwu Rose Nzuruike nke otu Egwu Obiwuru otu ndom Ihiagwaa n’Imo Steeti”. Edemeade Nchocha e Mere na Ngalaba Lingwistiks and Igbo, Koleji Alvan iji mezuro nnweta nzere B.A Igbo.
- Okafio, U.C. & Ewelukwa, U. (2012). *Nhazi Asusu Igbo*. Onitsha: A.C. Global Publishers.
- Okodo, I. (2012). Onodu Agumagu Onu n’ Ojaadili. *Oja*. An international journal of Igbo, African and Asian studies. 1. 94-103 Nnamdi Azikiwe University.
- Patrick, C. (2018). Ajuju onu Maka Abigbo Mbaise.
- Raymond, C. (2018). Ajuju onu maka Abigbo Mbaise.
- Ughala, A. (2018). Ajuju onu Maka Abigbo Mbaise.
- Ugonna, N. (1980). *Abu na Egwuregwu Odinala Igbo*. Nigeria: Longman
- Uzochukwu, S. (1990). *Akanka na Nnyocha Agumagu Igbo*. Onitsha: Kawuriz & Manilas Publishers.